

Μικρή ιστορία για τον φεμινιστικό αγώνα

Ο εργατίστικος φεμινισμός
στην Ιταλία του '70.

της Mariarosa Dalla Costa

BLACK OUT

τα μάτια του πληθους#2

Το παρόν τυπώθηκε σε 1.000 αντίτυπα στην Θεσσαλονίκη, τον Οκτώβρη του 2005. Διανέμεται χωρίς αντίτιμο μαζί με το τεύχος #4 της αντιεξουσιαστικής επιθεώρησης "Black Out στο κοινωνικό εργοστάσιο". Για επικοινωνία με την εκδοτική ομάδα επιχειρήστε μια βόλτα από την κατάληψη Φάμπρικα Υφανέτ (Κάτω Τούμπα), στείλτε e-mail στην ηλεκτρονική θυρίδα blackout@disobey.net. ή επισκεφθείτε την ιστοσελίδα του black Out στη διεύθυνση www.blackout.gr

Την μετάφραση από τα αγγλικά έκανε η συντρόφισσα Σ.

Τα αποσπάσματα από την παρέμβαση της *Mariarosa Dalla Costa* στο συνέδριο για την ιστορία του εργατισμού που διοργανώθηκε στη Ρώμη το 2002, πέρα από την ιστορική σημασία που θεωρούμε πως έχουν για την δράση και τη θεωρία των φεμινιστριών στα πλαίσια αυτής της τάσης της ιταλικής αυτονομίας, προσφέρουν τον πλούτο της κατάθεσης μιας προσωπικής εμπειρίας μέσα στις κινηματικές διαδικασίες. Ο δυναμισμός των φεμινιστριών αυτών όσο και ο βαθμός συνειδητοποιήσής τους ήταν τόσο καταλυτικά, ώστε οι μαζικές πολιτικές αποχωρήσεις γυναικών κλόνισαν αποφασιστικά ομάδες όπως την *potere operaio* στην οποία συμμετείχε η ίδια η *dalla costa*. Δεν συμφωνούμε με τα σκεπτικά που κατέθεσε η τάση αυτή, η οποία απομονώθηκε σ' ένα βαθμό από άλλα φεμινιστικά ρεύματα της ίδιας εποχής, ενώ τους καταλογίστηκε από τα τελευταία ένας παλιομοδίτικος μαρξισμός. Αντιμετωπίζουμε τον σεξισμό ως έναν αυτόνομο μηχανισμό εξουσίας ο οποίος λειτουργεί ανεξάρτητα και παράλληλα με άλλους μηχανισμούς. Η υπαγωγή του στις ταξικές σχέσεις δεν είναι προϋπόθεση ανάλυσης αν και όλες οι δομές εξουσίας διαπλέκονται και συντίθενται σε κάποιο επίπεδο για να συνεχουν ένα σύστημα το οποίο όμως κανένα ιερό εργαλείο δεν θα μπορέσει να ερμηνεύσει από μόνο του. Αυτό που η *dalla costa* αποφεύγει να πει είναι ίσως το γεγονός ότι εγκλωβίστηκαν στην ίδια την ανάλυσή τους προκειμένου να ενσωματωθεί το ζήτημα των γυναικών στο πολιτικό πρόγραμμα της οργανωμένης αυτονομίας. Η έλλειψη χαράς που διαπιστώνεται έχει να κάνει με τις πτυχές της γυναικείας καταπίεσης που η προσέγγιση αυτή δεν κατάφερε να αγγίξει. Είναι πολύτιμα ωστόσο μέσα στον υποκειμενισμό τους κάποια από τα συμπεράσματα της συγγραφέα, τα αδιέξοδα που περιγράφει όσον αφορά τη συμμετοχή μιας γυναίκας στο κίνημα, τα όρια της συντροφικότητας στη διάσταση του φύλου. Η *dalla costa* διατυπώνει τη δυσареσκεια αυτή υπό τη μορφή παραπόνων σαν να συνέβαιναν όλα αυτά στο περιθώριο της πολιτικής δραστηριότητας ενώ ανήκαν στην ίδια τη δομή της. Γιατί η καταπίεση δεν θρίσκειται μόνο στο εργαστάσιο και το σπίτι αλλά σε κάθε πτυχή της κοινωνικής ζωής, στο ίδιο το σώμα των γυναικών, εκεί που έχει διεκδύσει η πατριαρχία.

Ο εργατιστικός φεμινισμός στην Ιταλία του '70

Τη δεκαετία του '70 ο ιταλικός φεμινισμός είχε δύο τάσεις² : αυτήν της αυτοσυνείδησης και αυτή του εργατίστικου φεμινισμού της *Lotta Femnista* (Φεμινιστικός Αγώνας) που τελικά εξελίχτηκε σε ομάδες και επιτροπές που οργάνωναν καμπάνιες υπέρ των μισθών για το νοικοκυριό. Η *Lotta Femnista* ήταν μαχητική σ' εθνικό επίπεδο και εξαιρετικά ισχυρή σε περιοχές όπως το Βένετο και η Εμίλια, ενώ πιο αδύναμη σε μεγάλες πόλεις όπως το Μιλάνο- όπου η τάση της αυτοσυνείδησης υπερίσχυε- και η Ρώμη όπου υπήρχαν ομάδες και των δύο προσανατολισμών. Είχαμε φτάσει τόσο μακριά όσο η Γέλα της Σικελίας, όπου είχαμε μία ακόμα ομάδα. Από το 1972, όταν ιδρύσαμε τη Διεθνή Φεμινιστική Κολλεκτίβα για να προωθήσουμε συζητήσεις και δράσεις σε διαφορετικές χώρες, είχαμε ένα μεγάλο διεθνές δίκτυο, εξαιρετικά δραστήριο στις ΗΠΑ και τον Καναδά, καθώς και σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες, όπως τη Μεγάλη Βρετανία και τη Γερμανία, οπότε συχνά διενεργούσαμε διεθνείς συνεδρίες προκειμένου να οργανώσουμε τις δράσεις μας σε συμφωνία μεταξύ μας. Συμμετείχαν και Αφρο Αμερικανίδες γυναίκες. Συνήθιζαν να λένε ότι η ισχυρή ιταλική παρουσία σ' αυτή τη διαδικασία, την έκανε πιο προσιτή και σ' αυτές, γιατί, όπως κι αυτές, οι ιταλίδες γυναίκες είχαν λίγη εξουσία (στα

μάτια τους φαινόμασαν ένα είδος γυναικών του τρίτου κόσμου). Αν το δίκτυο συμπεριλάμβανε μόνο λευκές Αμερικανίδες ή Αγγλίδες δεν θα έπαιρναν μέρος.

Πώς συνέβαλε η αποχώρηση κάποιων γυναικών από την Potere Operaio στη γέννηση της Lotta Femminista; Πρέπει να πω πως όταν μπήκα στην PO μια συντρόφισσα, η Τερέζα Ρ., με ρώτησε: «Γιατί έγινες μέλος;» και χωρίς να περιμένει την απάντησή μου είπε «Ήταν μια ανάγκη για δικαιοσύνη, έτσι δεν είναι;» «Ναι», απάντησα. Είχε μαντέψει σωστά και η απάντηση φαινόταν προφανής και σ' εμένα. Αν με ρωτούσαν γιατί εγκατέλειψα την PO τον Ιούνιο του 1971 και συγκρότησα μια ομάδα γυναικών που επρόκειτο να γίνει ο πρώτος πυρήνας της Lotta Femminista, θα απαντούσα «Ήταν ζήτημα αξιοπρέπειας». Εκείνη την περίοδο, η σχέση ανάμεσα στους άνδρες και τις γυναίκες, ιδιαίτερα στο περιβάλλον των διανοούμενων συντρόφων, δεν ήταν επαρκώς ισότιμη. Παρουσίασα λοιπόν σ' αυτούς τους συντρόφους μία προσούρα που επρόκειτο να γίνει το «potere femminile e sovversivo sociale»: ένα μικρό βιβλίο που το διεθνές φεμινιστικό κίνημα υιοθέτησε αυτόματα και μετέφρασε σε έξι γλώσσες. Δημιούργησα την πρώτη κίνηση αυτόνομης οργάνωσης των γυναικών στο εσωτερικό της εργατιστικής τάξης, αλλά σύστημα ενσωματώθηκαν σ' αυτήν γυναίκες από άλλες ομάδες όπως και ανένταχτες , γιατί προφανώς τα πράγματα ανάμεσα στους άνδρες και τις γυναίκες δεν πήγαιναν καλά σ' ένα γενικότερο επίπεδο.

Ο δεύτερος λόγος για τον οποίο δημιουργήθηκε η lotta femminista ήταν η ανάγκη γι' αυτό που τότε λεγόταν διαδικασία αυτοκαθορισμού. Προκειμένου δηλαδή οι γυναίκες να καθορίζουν τον εαυτό τους μέσω μιας αυτόνομης διαδικασίας κατασκευής της ταυτότητας τους, όχι μέσα από τα μάτια και τις προσδοκίες ενός άνδρα όπως συνήθως γίνεται. Θυμάμαι μια αμερικάνικη προσούρα που κυκλοφόρησε αρκετά, με τον περίεργο τίτλο: «Η γυναίκα καθορίζει τη γυναίκα», αλλά και πολλά άλλα κείμενα κινούνταν στην ίδια λογική. Αφού διασώσαμε τη δική μας αξιοπρέπεια και ταυτότητα (περισσότερο σωματικά παρά ψυχολογικά), η εκλογίκευση και ο αναστοχασμός ξεκίνησε απ' αυτό που ήταν η επίζημία πηγή της ταλαιπωρίας μας, η ρίζα της γυναικείας εκμετάλλευσης και καταπίεσης. Την προσδιόρισα στην αναπαραγωγική εργασία³, στο άμισθο νοικοκυριό έτσι όπως μέχρι τώρα έχει αποδοθεί στις γυναίκες στον καπιταλιστικό σεξουαλικό καταμερισμό της εργασίας. Μερικές από μας, παρόλα αυτά, ωθούμενες από την ανάγκη να εμβαθύνουμε περισσότερο στη μελέτη των καταθλών της γυναικείας κακοτυχίας, ερευνάσαμε επίσης τις προϊστορικές σχέσεις ανδρών και γυναικών, τη πατριαρχία και πατριαρχία, και αυτές οι μελέτες υπάρχουν, αλλά το επείγον καθίκον του εργατισμού ήταν να κάνει μια ανάλυση η οποία θα ήταν χρήσιμη σε μία παρέμβαση και επομένως επικεντρώθηκαν στον καπιταλισμό. Αποκαλύγαμε το μυστήριο της αναπαραγωγής αναλύοντας πώς η παραγωγή και η αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης καθιέρωσαν την κρυμμένη φάση της καπιταλιστικής συσσώρευσης. Αποκαλύγαμε το μυστήριο, αλλά όχι το μυστικό.

Γιατί πρέπει να πω πως κάθε αναπαραγωγή που αξίζει αυτό το όνομα έχει το μυστικό της. Διευρύνουμε το σκεπτικό της τάξης ώστε να συμπεριλάβουμε τις γυναίκες ως παραγωγούς και αναπαραγωγούς της εργατικής δύναμης. Κοιτάζαμε κυρίως τις προλετάρικες και τις γυναικείες της εργατικής τάξης. Πίσω από τις κλειστές πόρτες του σπιτιού, οι γυναίκες παρείχαν μια εργασία η οποία δεν είχε κανένα οικονομικό αντίκρισμα, ούτε ώρες εργασίας, ούτε διακοπές, παρόλο που στην ουσία απασχολούσε το σύνολο του χρόνου της ζωής τους. Αυτή η εργασία αποτελούνταν από υλικά και μη υλικά καθήκοντα και καθόριζε όλες της επιλογές τους. Ορίσαμε την οικογένεια ως τον τόπο παραγωγής, εφόσον καθημερινά παρήγαγε και αναπαρήγαγε την εργατική δύναμη. Είπαμε ότι η εξωτερική εργασία ούτε εξάλειφε ούτε μετασχηματίζει θεμελιωδώς την οικιακή εργασία, περισσότερο προσέθετε έναν δεύτερο αφέντη στον πρώτο που κυρίως αντιπροσωπευόταν από τον σύζυγο. Συνεπώς, η απελευθέρωση μέσω της εξωτερικής εργασίας δεν ήταν ποτέ ο αντικειμενικός μας στόχος. Ούτε η ισότητα με τους άνδρες ήταν. Με

ποιον θα γινόμασταν ίσες, τη στιγμή που είχαμε επιφορτιστεί με μια εργασία την οποία έναν άνδρας δεν επρόκειτο να κάνει; Επιπλέον, σε μια περίοδο που η συζήτηση για την άρνηση της εργασίας γινόταν τόσο δυναμικά, γιατί θα έπρεπε να προσπαθήσουμε και να παλέψουμε για κάτι το οποίο οι άνδρες προσπαθούσαν να αρνηθούν;

Στη μεταφορτική κοινωνία εκείνων των χρόνων, είχαμε αποκαλύψει ότι η παραγωγή περιστρεφόταν χονδρικά γύρω από δύο πόλους: το εργοστάσιο και το σπίτι. Και εφόσον η γυναίκα παρήγαγε, μέσω της εργασίας της το απαραίτητο εμπόρευμα για τον καπιταλισμό, για παράδειγμα την ίδια την εργατική δύναμη, είχε στα χέρια της έναν βασικό μοχλό κοινωνικής εξουσίας : μπορούσε να αρνηθεί να παράγει. Μ' αυτή την έννοια αποτελούσε κεντρική φιγούρα της «κοινωνικής ανατροπής» όπως συνηθίζαμε να λέμε εκείνη την εποχή, ως παράδειγμα ενός αγώνα που μπορούσε να οδηγήσει στο ριζικό μετασχηματισμό της κοινωνίας. Πρέπει να πω ότι παρά τους βαθείς μετασχηματισμούς που συνέβησαν αργότερα στον τρόπο παραγωγής, αυτός ο ακρογωνιαίος λίθος της γυναικείας ευθύνης στον τρόπο παραγωγής και η σημαντικότητα της αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης παρέμειναν άλυτα προβλήματα, παρόλο που αναπαρήγαγαν τη διαίωση ενός θεμελιώδους δυαδισμού. Αλλά ο δυαδισμός, πέρα από τον καθοριστικό δηλυκό/ αρσενικό, είναι κατά τη δική μου οπτική γωνία εγγεγραμμένος στο σύμπαν. Ίσως οφείλουμε να τον παρατηρήσουμε καλύτερα, παρά να αποφεύγουμε τόσο εύκολα να τον αντιμετωπίσουμε σαν να μην υπάρχει, ενώ προσπαθούμε να τον κάνουμε λιγότερο άνισο.

Όπως είπα πρωτότερα, στην παρεμβατική δραστηριότητά μας αναφερόμασταν σε προλετάρειες και γυναίκες της εργατικής τάξης. Αλλά η αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης αντιπροσώπευε σ' ένα γενικότερο επίπεδο το θεμελιώδες στοιχείο της γυναικείας κατάστασης. Η κίνηση ενάντια σ' αυτήν την κατάσταση συνεπαγόταν πρώτα απ' όλα το ξεκίνημα μιας συμπεριφοράς άρνησης αυτής της εργασίας έτσι όπως μέχρι τώρα ελεύθερα και πρωταρχικά είχε αποδοθεί στις γυναίκες. Συνεπαγόταν το ξεκίνημα διαπραγματεύσεων με το κράτος, προκειμένου ένα μέρος του παραγωγικού πλούτου να μπορούσε να προοριστεί γι' αυτή την εργασία, με τη μορφή τόσο χρημάτων όσο και υπηρεσιών, ώστε αυτός ο χρόνος να αφιερωνόταν σ' αυτήν, παρά να υποκριθούμε ότι ήταν ένα προαιρετικό καθήκον που θα μπορούσε εύκολα να συνδυαστεί με την εξωτερική εργασία. Η άρνηση προφανώς αφορούσε τόσο την υλική όσο και τη μη υλική αναπαραγωγή. Οι γυναίκες υποκαθίσταντο από μια θλυκότητα που σημαίνει να δουλεύεις για λογαριασμό άλλων, από την απίστευτη διαθεσιμότητα να ζεις ως λειτουργία κάποιου άλλου. Το θέμα της οικιακής εργασίας ήταν στενά συνδεδεμένο με αυτό της σεξουαλικότητας. Συνεπώς οι αγώνες για την εργασία, τη σεξουαλικότητα, την υγεία και τη βία διαπλέκονταν πολύ στενά μεταξύ τους. Κάποιες συντρόφισσες εκπόνησαν οξυδερκείς μελέτες πάνω σ' αυτά τα ζητήματα. Αυτό που διακυβευόταν στην αναπαραγωγή της εργασίας ήταν τα σώματα και μαζί μ' αυτά σχέσεις και συναισθήματα.

Αγωνιζόμασταν στις γειτονιές, τα σχολεία και τα εργοστάσια. Στην Πάντοβα στις 5 Ιούνη 1973 ξεκινήσαμε τον αγώνα για το δικαίωμα στην έκτρωση, μετατρέποντας μια δίκη, με κατηγορούμενη μια γυναίκα που είχε κάνει έκτρωση, σε πολιτική κινητοποίηση. Μετά από χρόνια ακτιβισμού με το σύνολο του φεμινιστικού κινήματος κατοχυρώσαμε το 1978 τον νόμο 194 που αναγνώριζε το δικαίωμα της εθελούσιας διακοπής της εγκυμοσύνης με ιατρική βοήθεια. Το 1974 διοργανώσαμε στην Πάντοβα, το κέντρο για την υγεία των γυναικών, ένα γυναικείο αυτοοργανωμένο συμβουλευτικό κέντρο, το πρώτο στην Ιταλία. Η εμπειρία των αυτοοργανωμένων κέντρων που λειτουργήσαν και στο υπόλοιπο της χώρας σκόπευε να γίνει μια παραδειγματική στιγμή ενθάρρυνσης στην καθιέρωση της σχέσης ανάμεσα στις γυναίκες και την ιατρική, ειδικά στη σφαίρα της

γυναικολογίας. Στα νοσοκομεία δώσαμε δυναμικές μάχες(θυμάμαι αυτές στην Πάντοβα, τη Φεράρα και το Μιλάνο). Σ' ένα εργοστάσιο ο αγώνας ήταν παραδειγματικός και λειτουργήσε ως μοντέλο για άλλους. Εκεί, οι εργάτριες απαίτησαν να παρέχει σ' αυτές το αφεντικό πληρωμένη ώρα και ιατρικές υπηρεσίες για γυναικολογικούς ελέγχους ρουτίνας χωρίς να χάσουν μέρες δουλειάς ή να εγκαταλείψουν τη φροντίδα για τον εαυτό τους. Εξαιρετικής σημασίας ήταν ο αγώνας σ' ένα χωριό στο Βένετο ενάντια σ' ένα εργοστάσιο που μόλυβε τον αέρα και τα νερά της περιοχής.

Όπως έλεγα παραπάνω είχαμε εθνικά και διεθνή οργανωτικά σχήματα άλλα ήταν εντυπωσιακό το επίπεδο εξαιρετικής φτώχειας των μέσων με τα οποία όλη αυτή η δραστηριότητα διεκπεραιωνόταν. Τα μέσα επικοινωνίας ήταν κυρίως η προκήρυξη και η εφημερίδα που λεγόταν 'le operaie della casa' (οι εργάτριες του σπιτιού). Τέτοια εξουθενωτική και ολοκληρωτική στράτευση που δεν άφηνε χώρο για τίποτε άλλο στις ζωές μας προερχόταν οπωσδήποτε από την εμπειρία μας στην Potere Operaio, αλλά πιστεύω πως σ' εκείνη τη φάση άλλες ομάδες ήταν σε παραπλήσια κατάσταση με τη δική μας. Αυτό ήταν προφανές ακόμα πιο σκληρό για όποιες από μας είχαν ηγετικό ρόλο. Και εδώ είναι σημαντικό να υπογραμμιστεί κάτι άλλο. Προς το τέλος της δεκαετίας ήμυσταν εξαντλημένες από αυτού του είδους τη ζωή και τον ακτιβισμό. Όλα τα περιθώριά είχαν εξαντληθεί, ήταν σημαντικά στενότερα από αυτά που οι άνδρες, συμπεριλαμβανομένων των συντρόφων, απολάμβαναν.

Μετά από δέκα χρόνια το σώμα των γυναικών- και οι αγωνίστριες έχουν σώμα ακόμα κι αν συχνά τους το αρνούνται ένιωσαν ότι το βιολογικό τους ρόλι έβαζε άλλες προθεσμίες. Για παράδειγμα, οι γυναίκες που ήθελαν να αποκτήσουν παιδί(αν και ήταν ήδη αργά) έπρεπε να αποφασίσουν με ποιον και σε ποιο περιβάλλον ζωής θα το μεγαλώσουν (sic). Η διαδικασία της παραίτησης ξεκίνησε. Πολλές έπρεπε να εγκαταλείψουν τον αγώνα. Πάρα πολλά εξαρτιόνταν από τα λεγτά που αυτές οι γυναίκες είχαν στη διάθεσή τους, τον ελεύθερο χρόνο που είχαν και το είδος δουλειάς που έπρεπε να κάνουν για να τα αποκτήσουν. Το παλιό πρόβλημα των γυναικών, η έλλειψη χρημάτων, για το οποίο είχαμε αγωνιστεί τόσο σκληρά μας αποκάλυψε ακόμα μια φορά τις δραματικές του διαστάσεις. Κοινά σ' αυτή τη στιγμή της κρίσης έφτασε η καταστολή και μαζι μ' αυτήν -ειδικά από τις αριστερές κοινωνιολόγους και ιστορικούς η συνολική ακύρωση της φεμινιστικής μας τάσης, των αγώνων και της δράσης στα πλαίσια αυτής. Η Poldi κι εγώ παρόλα αυτά φροντίσαμε να καταγράψουμε συχνά θυσιάζοντας τα Σάββατα και τις Κυριακές και άλλες αργίες- όλες τις στιγμές του αγώνα και της κινητοποίησης όπως και τα θέματα που ανέκυψαν στη συζήτηση αυτή, οργανώνοντας αρχείο με φυλλάδια και εφημερίδες. Και το υλικό αυτό υπάρχει ακόμη. Τη δεκαετία του '80, χρόνια καταστολής και ομαλοποίησης, ένας κυρίως πολιτισμικός φεμινισμός θα αντικαθιστούσε αυτούς τους δυνατούς αγώνες και αυτές τις διεκδικήσεις ενορχηθρώνοντας μια διαδικασία ελέγχου των γυναικείων διεκδικήσεων και φωνών. Μας έστρασαν στον τοίχο. Μ' έναν πολύ κουραστικό τρόπο, δεδομένων των συνθηκών, κάποιες ιστορικές και θεωρητικές δουλειές ολοκληρώθηκαν από συντρόφους. Δουλειές που είχαν αρχικά συλληφθεί τη δεκαετία του '70 ως μέρος ομάδων αυτομόρφωσης που δεν θα πραγματοποιούνταν πια. Θα ήταν ένας ευφημισμός να ποούμε ότι η κυκλοφορία αυτών των εργασιών εμποδίστηκε. Βασικά εξαφανίστηκαν. Υπονομεύτηκαν από μια αντίθετη πολιτική βούληση και μια αθροιστική μελετών πάνω στη γυναικεία κατάσταση γραμμένες από μια διαφορετική σκοπιά. Η παραγωγή μας σε μια μεγάλη έκταση επίσης απαλλοτριώθηκε από μας. Στη μελέτη της γυναικείας κατάστασης οι θεμοί χρησιμοποιήσαν όλη τους τη δύναμη, κατευθύνθηκαν επιχορηγήσεις, δίκτυα και έρευνα καναλιζαρίστηκαν προσεκτικά. Στήθηκαν εικονικοί θεμοί και πρωτοβουλίες. Το πρόβλημα της αναπαραγωγής της εργασίας δεν αναφερόταν πουθενά. Το ζήτημα της ανταμοιβής της οικιακής εργασίας συκοφαντήθηκε.

Σε κάποιο σημείο τη σκοτεινή δεκαετία του '80, όταν έπρεπε να αντιμετωπίσω κάποια προβλήματα ζωής οι αγωνίστριες έχουν και προσωπική ζωή αν και σ' ένα

σημαντικό βαθμό την καταστέλλουν- ένιωσα την ανάγκη να ξανακοιτάξω την προηγούμενη περίοδο από άλλες οπτικές γωνίες και υπέβαλα αυτήν την περίοδο στην δυσάρεστη δοκιμασία των συναισθημάτων. Έπρεπε να παραδεχτώ ότι ούτε στη στρατεύσή μου στην *potere operaio*, ούτε σ' αυτή στο φεμινιστικό κίνημα δεν είχα μία στιγμή, και το εννοώ, δεν είχα μία μοναδική στιγμή χαράς. Θυμάμαι μόνο μια τεράστια, συνεχή κούραση. Οποσδήποτε η εμπειρία μου στην *Potere Operaio* μου είχε δώσει σημαντικά εργαλεία για να ερμηνεύσω την πραγματικότητα και εκείνη στο φεμινιστικό κίνημα εκτός από ερμηνευτικά εργαλεία με εφοδίασε, εμένα όπως και πολλές άλλες γυναίκες, με τέτοια δύναμη, σταθερότητα και ισορροπία που κανένας άνδρας δεν θα ήταν πια σε θέση να κλονίσει. Θυμάμαι πολλές συντροφισσες που μου έλεγαν ότι το φεμινιστικό κίνημα τις έσωσε από την παράνοια. Μα δεν θυμάμαι ούτε μια στιγμή χαράς. πώς έγινε αυτό;

Όσον αφορά το φεμινιστικό κίνημα προσπάθησα να λάβω υπόψη μου τα πάντα, τη μελαγχολία που μου προκάλεσε η ρήξη με την προηγούμενη περίοδο. Άλλωστε γεννήθηκαν και μεγάλωσα στην *Potere Operaio* οπότε και ήμουν απογοητευμένη από τον απόλυτο διαχωρισμό από αυτή την συζήτηση. Γιατί το αποτέλεσμα του ήταν να μείνουν πίσω άνδρες σύντροφοι που δεν ήξεραν τίποτα για την εξέλιξη της συζήτησης στα θέματα που ήταν πολύ κεντρικά για μας, και όταν μας συνάντησαν μπορούσαν μόνο να μας δώσουν απαντήσεις που αναλογούσαν στο επίπεδο των θερμών. Την ίδια στιγμή εμείς μείναμε στο σκοτάδι σχετικά με τη δική τους συζήτηση ενώ θα ήταν χρήσιμο να αντιμετωπίσουμε κάποια ζητήματα που γίνονταν όλο και πιο σημαντικά. Εγώ τουλάχιστον ένιωσα αυτή την ανάγκη. Το θέμα είναι ότι όπως προσπαθούσα να βρω την αιτία της έλλειψης χαράς που ένιωθα έπρεπε να παραδεχτώ πως το πλαίσιο μέσα στο οποίο αγωνίστηκα τη δεκαετία του '70, μπροστά στα εργαστήρια ή μέσα στα σπίτια, καθιέρωσε ένα έδαφος το οποίο απέτυχε να κινητοποιήσει τα βαθύτερα ενδιαφέροντά μου και να ικανοποιήσει τις ανάγκες μου προκειμένου να έχω ενέργεια. Αυτός είναι ο λόγος που δεν ένιωθα χαρά. Ότι έχασα ήταν κάτι που θα μπορούσε μ' έναν θετικό τρόπο να γεννήσει συναισθήματα, μια δυνατή φαντασία που θα μπορούσε να ανοίξει διαφορετικούς ορίζοντες. Είχα ανάγκη να αντιμετωπίσω άλλα ζητήματα και νέα υποκείμενα που επιθυμούσα και μπορούσαν αποτελεσματικά να με κάνουν να σκεφτώ έναν διαφορετικό κόσμο. Παρόλα αυτά για ένα μέρος της δεκαετίας του '80 συνέχιζα να περιπλανώμαι, από δωμάτιο σε δωμάτιο στο σπίτι της αναπαραγωγής.

Σημειώσεις

1 Η *Potere Operaio* (εργασιακή εξουσία) ιδρύθηκε το φθινόπωρο του 1969 χάρη στη συμβολή της *potere operaio veneto- emiliano* και του ελευθεριακού φοιτητικού κινήματος της Ρώμης. Ηλεκτρικές μορφές της οργάνωσης ήταν ο A. Negri, ο Oreste Scalzone, ο Franco Piperno και ο Valerio Morucci. Λειτουργήσε ως καταφύγιο για πολλούς διανοούμενους και άλλα υποκείμενα που συνδέονταν με αγώνες στα εργαστήρια ιδιαίτερα στο βιομηχανικό Νότιο. Διαλύθηκε το 1973.

2 Να σημειώσουμε ότι την ίδια εποχή υπήρχαν δραστήριες αναρχοφεμινιστικές ομάδες όπως η οργάνωση ελευθεριακών γυναικών, οι ελευθεριακές γυναίκες στο μιλάνο, η *collettiva le scimmie* (οι πιθήκινες) και άλλες που αρνούνταν τα κοινοδοικτικά μέσα απατόντας τον ολοκληρωτικό αυτοκαταρσισμό της γυναικείας και τον έλεγχο πάνω στο σώμα της.

3 Ο όρος αναφέρεται στην αναπαραγωγή της ίδιας της εργασιακής δύναμης του εργάτη, δηλαδή στην καθημερινή διακράτηση των καθκόντων που έχουν σχέση με την ίδια την ύπαρξή του, όπως είναι η προετοιμασία του φαγητού, το πλύσιμο των ρούχων του, η συναισθηματική στήριξη, φροντίδα που συντρέχει τον ίδιο και την ικανότητά του να είναι παραγωγικός στην εργασία του και με την οποία ιστορικά έχουν συνδεθεί οι γυναίκες.

Στη μεταφορική κοινωνία εκείνων των χρόνων, είχαμε αποκαλύγει ότι η παραγωγή περιστρεφόταν χονδρικά γύρω από δύο πόλους: το εργοστάσιο και το σπίτι. Και εφόσον η γυναίκα παρήγαγε, μέσω της εργασίας της το απαραίτητο εμπόρευμα για τον καπιταλισμό, για παράδειγμα την ίδια την εργατική δύναμη, είχε στα χέρια της έναν βασικό μοχλό κοινωνικής δύναμης : μπορούσε να αρνηθεί να παράγει. Μ' αυτή την έννοια καθιέρωνε το κεντρικό μοτίβο της «κοινωνικής ανατροπής» όπως συνηθίζαμε να λέμε εκείνη την εποχή, ως παράδειγμα ενός αγώνα που μπορούσε να οδηγήσει στο ριζικό μετασχηματισμό της κοινωνίας. Πρέπει να πω ότι παρά τους βαθείς μετασχηματισμούς που συνέβησαν αργότερα στον τρόπο παραγωγής, αυτός ο ακρογωνιαίος λίθος της γυναικείας ευθύνης στον τρόπο παραγωγής και η σημαντικότητα της αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης παρέμεναν άλυτα προβλήματα, παρόλο που αναπαρήγαγαν τη διαίωση ενός δεμελιώδους δυαδισμού.